

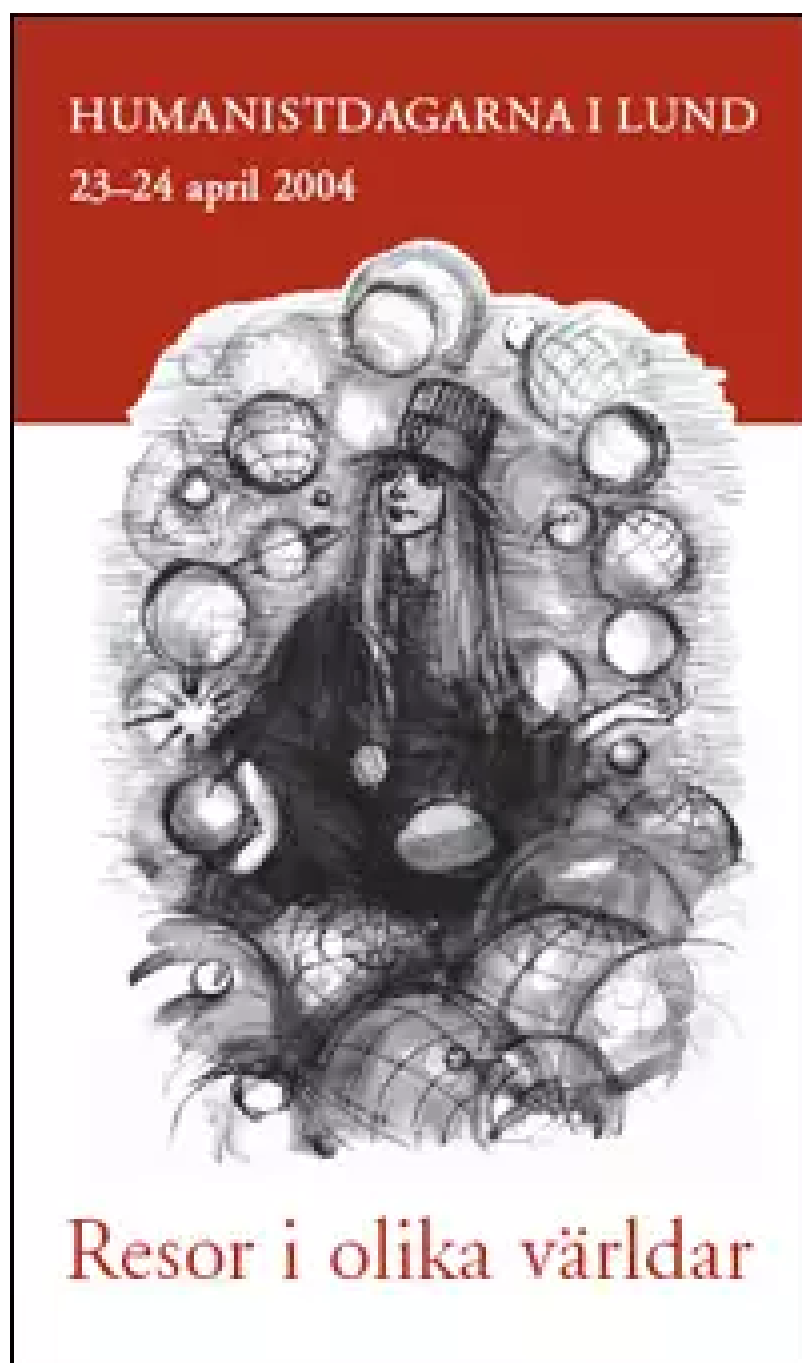
Fyra ödesresor

Humanistdagarna i Lund 2004

Föredrag av Carlos Parada

Etnologiska institutionen, Lunds Universitet

23 april 2004

Vårt ämne heter "Resor i olika världar", och idag ska vi titta närmare på fyra resor som inträffade för länge sedan ("länge sedan" är, tror jag, en tillräckligt stadig värld). Men då jag kallat dessa resor för "ödesresor" vill jag först förmedla några tankar kring myternas uppfattning av Ödet, eftersom det är genom Ödet som dessa fyra resor finner sin djupare mening:

För några år sedan brukade man säga—och kanske säger man det fortfarande—att en fjärl som fladdrar i den ena delen av världen kan bli orsak till att en orkan dyker upp i den andra. Men detta behöver inte bara gälla klimatiska fenomen: vi brukar också misstänka att även andra händelser i människornas liv kan vara sammanflätade på oanade sätt ... på sätt som den enklare mekanismen av orsak och verkan kanske inte fullt ut kan avslöja. Men vanligen—och för alla praktiska ändamål—antar vi att verkligheten styrs av den mekanismen. Vi kan naturligtvis misstänka att de orsaker som åberopas för en viss händelse—t.ex. ett krig—inte alltid kan kallas verkliga. Men även när vi tvivlar på dem, vet vi att själva mekanismen håller: att det inte finns någon verkan utan orsak. Likväl kvarstår ett visst osäkerhetsmoment, som man enkelt skulle kunna sammanfatta så här: vi kan varken veta när eller var en fjärl kommer att fladdra, eller vilka konsekvenser strömmarna, som vingarna sätter i rörelse, kommer att få ...

Dessa osäkerhetsmoment har myterna ofta förknippat med Ödet—ett begrepp som vi idag tenderar att betrakta som en föråldrad vidskeplighet—obeveklig och godtycklig—som inte riktigt passar de fria varelser som vi anser oss själva vara. Men även om Ödet förknippas med osäkerhetsmoment finns det samtidigt knappast något säkrare än Ödet. För Ödet, om det ska vara öde, måste vara fastställt. I våra ögon är det Döden som bäst representerar Ödet, just därför att den är slutgiltigt fastställd. Naturligtvis vet vi sällan när eller hur döden dyker upp, men sådana omständigheter tillhör snarare livet än döden. Och myterna drar inte en så skarp gräns mellan liv och död som vi gör ...

I myterna betraktas Ödet som något som man blir tilldelat. En persons öde är det som vi brukar kalla "vars och ens lott". Därför finns, bland de tre Moirerna—som ju är de gudomligheter som i den grekiska mytologin representerar Ödet—en som kallas "Tilldelaren" ... I myterna spinner dessa tre systrar varje människas öde, och var och en av dem representerar en av de tre avdelningar som vi har tillskrivit Tiden: det förflutna, det nuvarande och det tillkommande. I den mytiska uppfattningen (precis som i vår) är Tiden och själva livet nära sammanflätade. Men i myterna är Moirerna också bundna till Tiden, och därigenom är Ödet bundet till livet. Och trots att Moirerna ju är tre, förblir Ödet ett.

Metaforen med "livets tråd"—den tråd som Moirerna klipper av i samband med döden—kan lätt utvidgas. För vi vet att många spunna trådar kan användas för att väva, och att resultatet blir ett tyg, som kan vara både färgat och dekorerat. Det blir till ett tapiseri ... Ett tapiseri som är vävt med "livets trådar". Trådarna korsar varandra och bildar vävnaden, och därmed utvidgas metaforen på ett sätt som stämmer väl överens med den mytiska synen, som betraktar både världen och livet som ett snillrikt dekorerat tyg. Myterna har beskrivit tyget såsom de uppfattade det. Men vi vet att en sådan avbildning—oavsett dess detaljrikedom—blott kan vara en framställning, en representation. Vi förstår att världen är mer invecklad, och ingen kan rimligen tro att den kan låta sig avbildas fullständigt, vare sig i myter, doktriner, eller teorier.

Men när myterna betraktade världens tapiseri, insåg de främst två saker: för det första, att det var vackert vävt, och för det andra, att det var meningsfullt uttänkt. Dessa två attribut—det vackra och det meningsfulla—lever ännu i det grekiska ordet "Kosmos", i vilket de här båda begreppen ingår. När vi sedan tittar närmare på någon detalj i det mytiska tapiseriet, ser vi att de människor som myterna beskriver, glädde sig och led ungefär på samma sätt som vi ... Ja, vi kan säga att de älskade vad vi älskar och avskydde vad vi avskyr och att de, liksom vi, ställde samma frågor: Hur ska det gå med mig? Ska jag uppnå det jag önskar? Vad bör jag göra?

Med en sådan fråga börjar vår berättelse. Och när jag nu ska berätta om de fyra resorna kring Katrevs—en inte särskilt omnämnd person i den grekiska mytologin—, ber jag er komma ihåg tapiseriet med sitt oändliga antal livstrådar eller (om ni föredrar det) fjärlens paradoxala vingar ...

Katrevs' saga berättas på ett liknande sätt av två olika författare: mytografen Apollodoros och historikern Diodoros av Sicilien. Katrevs var kung på Kreta, och historien börjar med ett orakel som förutspådde att han skulle dödas av ett av sina barn. Han hade fyra: en son och tre döttrar. Han sålde bort två av sina döttrar, som då lämnade landet. Men den tredje följde med sin bror till Rhodos. Denne bror—Katrevs' enda son—hade fått kännedom om oraklet, och gick frivilligt i exil då han ville undvika att bli sin egen fars mördare.

Den här är alltså den första av de fyra resorna, och det är ett orakel som föranleder det, d.v.s. det redskap som ansågs kunna genomtränga Ödets avsikter. Katrevs' son, alltså, lämnar Kreta, seglar till Rhodos, och bosätter sig där. På Rhodos händer det något obehagligt som jag inte ska ta upp i detalj, men jag kan nämna att Katrevs' son, mördade sin syster—för ungefär fyra tusen år sedan—av anledningar som inte skiljer sig från de som vi kan läsa om i pressen, även idag, i liknande mord ...

Den andra resan äger rum många år efteråt. Nu är det Katrevs som seglar från Kreta till Rhodos. Anledningen är att han nu känner sig gammal och vill ge tronen till sin son. Han söker honom för att säkra en arvtagare, en efterträdare. Men Katrevs anländer till Rhodos oanmäld, och invånarna tror att han och hans män är inkräktare—kanske pirater. Det uppstår då ett tumult—eller ett slag—och Katrevs' son—som nu har anlänt för att hjälpa till i slaget—dödar sin far utan att veta vem denne förmodade fiende var. På det här sättet blev oraklet fullföljt: Katrevs blev faktiskt dödad av ett av sina barn såsom det hade blivit förutspått ... Man kan fråga sig: Hade Katrevs glömt oraklet? Slutat tro på det? Eller sökte han medvetet sin död, sitt Öde? ... På de frågorna har vi inget svar ...

Den tredje resan gjordes av den avlidne Katrevs när hans lik transporterades från Rhodos till hans hemland. Den här resan omnämns inte i någon text men vi vet att den ägde rum. För när man sedan berättar om den fjärde resan, får vi veta att Katrevs begravdes—eller kremerades—inte på Rhodos där han dog, utan på Kreta där han var kung.

Den fjärde resan görs av en helt annan person. Nu är det Menelaos—kung av Sparta—som seglar till Kreta för att närvara vid sin morfar Katrevs' begravningsceremoni. För en av de döttrar som Katrevs en gång hade sålt bort, gifte sig kungligt i Grekland, och fick två söner. Den ena är Menelaos—som nu reser till Kreta—och den andra är Agamemnon, kung av Mykene—en annan stad som, liksom Sparta, är belägen på Peloponnesos, den stora halvön som utgör södra Grekland. Anledningen till denna fjärde resa nämns av en enda författare och i ett helt annat sammanhang. Det är värt att notera att historien kretsar nu inte främst kring Katrevs utan en annan berättelse tar nu över, samtidigt som den korsar—i tapiseriet—Katrevs' saga.

De två bröderna som jag nyss nämnde—Agamemnon och Menelaos—är de som blev kända, genom *Iliaden* och andra sånger, för att ha samlat ihop den koalition som belägrade och förstörde Troja. Och som ni kanske minns, orsakades det Trojanska kriget av en kidnappning: Trojanen Paris rövade bort den sköna Helena—Menelaos' drottning och hustru—och seglade med henne till sin hemstad Troja. Detta sker när den drabbade äkta mannen Menelaos lämnar sin hustru och den trojanske gästen—som han hade tagit emot några dagar innan—ensamma i sitt palats när han får veta att morfar Katrevs har avlidit. Och under Menelaos frånvaro förför gästen hans hustru, och flyr med henne till Troja, efter att ha plundrat palatset på dess rikedomar ...

Här kan vi inte undgå att märka att utan Menelaos' resa hade enleveringen varit mycket svårare att genomföra, eller rent av omöjlig. Därför märker vi också att Katrevs' död utgör en viktig länk för att det Trojanska kriget skulle kunna inträffa, och det trots att hans livsöde inte har någon direkt relation med de olika händelseförlopp som ledde till kriget.

Nåväl, under årens lopp har man spekulerat mycket om orsakerna till det Trojanska kriget. Man har skylt både på den trojanske prinsens fräckhet och på Helenas otrohet, och man har angett flera andra orsaker, både jordiska och himmelska. Vår egen tid är mer benägen att ansluta sig till teorin som säger att det fanns kommersiella motsättningar bakom det här kriget. Vår tid alltså, verkar inte längre anse att bortrövandet av en drottning kan vara skäl nog för ett krig—kanske på grund av att vi bättre begriper kommersiella motsättningar än andra dimensioner. Visst accepterar vi teoretiskt att tiderna förändras och med dem vad vi anser värt att dö för, men ändå är vi benägna att tolka andra tiders anda och motivationer utifrån våra nuvarande uppfattningar.

Men även om Katrevs' begravning var en nödvändig omständighet, vore det nog överdrivet att betrakta den som en orsak till det Trojanska kriget. På sin höjd—tror jag—skulle vi kunna beteckna Katrevs' begravning som en form av vad en fransk filosof på 1600-talet kallade *causa occasionalis*, d.v.s., som blott en omständighet som inte går att betrakta som egentlig orsak men som likväl ger tillfälle att frambringa en viss verkan.

I varje fall är det lätt att se att myterna antyder att utan Katrevs' begravning, hade bortrövandet av Helena inte varit möjligt, och—att utan det—hade det Trojanska kriget svårligen kunnat bryta ut. Katrevs' begravning visar sig alltså vara en lika ödesdiger som nödvändig omständighet. Men (kan man fråga sig) var det inte lika ödesdiger att Katrevs hade sålt sin dotter, vilket i sin tur ledde till att hon gifte sig kungligt utomlands, och att hon fick söner som var vilka de var, bl.a. att en av dem gifte sig med Helena och att båda var ambitiösa och krigiska? Med facit i hand: var inte också allt detta ödesdiger?

Här kan man märka att vi—vid ett hårdraget resonemang—lätt kan gå vilse i det finvävda tapiseriet, och att vilka omständigheter som helst skulle kunna stå till tjänst som *causa occasionalis* (d.v.s. som slumpmässig orsak). Men myterna varken förnekar omständigheternas värde eller förminskar dem på något sätt. I myternas uppfattning kan varje händelse te sig som ödesladdad. För vi kan sällan veta hur vårt liv och vår död kommer att vävas in i det stora tapiseriet ...

Om vi nu återkommer till denna fjärde resa, märker vi t.ex. att bara en av bröderna reste till begravningen. Detta är ju i sig inte så anmärkningsvärt: Erfarenheten visar oss ju att inte alltid alla barnbarn kommer på morfars begravning. Man brukar skylla frånvaron på förklarliga omständigheter: en var för upptagen, en annan missade tåget, o.s.v. ... Visst kan en sådan frånvaro föranleda besvikelse, men vi tillskriver sällan händelsen andra betydelser. För den mytiska uppfattningen däremot, är just det barn som faktiskt närvarar samma barn som nödvändigtvis förväntas närvara—kanske för att ett visst händelseförlopp ska kunna rulla fram. I mytiska sammanhang är tillfälligheterna inte slumpmässiga, och detaljerna är sällan obetydliga: de är de knutar som håller tapiseriet ihop.

Nu slutligen vill jag säga att anledningen till att jag valt tapiseriet som metafor för världen är att myterna själva betraktar världen som ett färdigvävt tapiseri. Hur kan vi veta det? Jo, därför att också myterna ser ut som ett snillrikt vävt tapiseri. Och det är inte svårt att inse—om man tittar närmare på dem—att myterna, förutom att berätta om världen, också anlägger en skepnad som imiterar eller speglar den. Myterna själva blir således en representation av Kosmos i sin strävan efter meningsfullt innehåll och vacker form ... Tack ska ni ha!